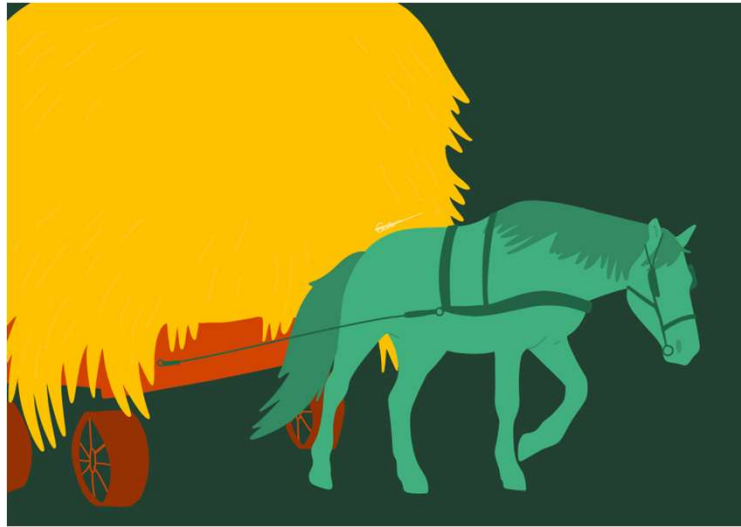




KARL JASPERS OVER SCHULD EN VERANTWOORDELIJKHEID

Petra Bolhuis
Maieutiek

2

1

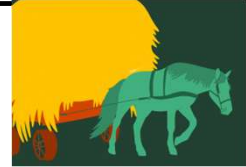
GEVOLGEN VAN SCHULD



- Misdaad → straf
- Politieke schuld → aansprakelijkheid
- Morele schuld → boetedoening en vernieuwing
- Metafysische schuld → verandering van menselijk bewustzijn ten overstaan van God

2

DE GRENZEN



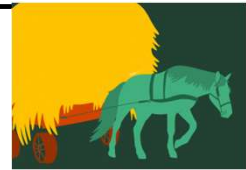
- Geweld is de grens van het effect van schuld. 'Dat vergeten we, zegt Jaspers', ' omdat de staat het geweldsmonopolie heeft'. Dat wil zeggen op het Europese continent. De VS heeft dat voorkomen in het eerste amendement (wapenbezit voor '*the people*') en andere democratieën zijn daar (nog) niet in geslaagd. Jaspers zegt dat het geweldsmonopolie bij de staat én de situatie van geen oorlog voorwaardelijk zijn voor het kunnen effectueren van een rechtsstaat. Wanneer geweld de boventoon voert houdt het recht op. (46) Arendt noemt dit het vóór-politieke.
- 'Recht is de verheven idee van mensen die hun bestaan grondvesten op een oorsprong die weliswaar alleen door geweld wordt gewaarborgd, maar niet door geweld wordt gedetermineerd'.(46 ev)
- Recht heeft betrekking op misdaden en politieke aansprakelijkheid, maar niet op morele en metafysische schuld.
- NB Jaspers ziet rechtspraak dus werelds en niet religieus zoals rechtspraak van Sanhedrin of Sharia die wel over morele en metafysische schuld gaan.

GENADE IS OOK EEN GRENS



- Genade staat aan de andere grens van het zuivere recht en het geweld. Genade kan recht inperken door een andere hogere waarde dan rechtlijnigheid.
- Ondanks het recht is er barmhartigheid nodig om de tekortkomingen van alles wat menselijk maaksel is corrigeren.
- Ondanks de mogelijkheid van geweld kan de overwinnaar ook genade voor recht laten gelden uit grootmoedigheid, prestige of gewetensoverwegingen.
- Ook hier weer ruimte voor hetgeen tegen de wetten van de waarschijnlijkheid of rechtlijnigheid en strikte logica ingaat.

VERGEVING EN NATALITEIT



Bij Arendt, die duidelijk door Jaspers geïnspireerd is, zijn er twee grenzen aan schuld:

De eerste grens die door haar verder is onderzocht is de **nataliteit**. Ieder mens is een mens met de mogelijkheid om tegen de wetten van de waarschijnlijkheid in te gaan. Ieder mens heeft de mogelijkheid tot het iets nieuws beginnen, maar haar vraag is daarmee ook heeft ieder mens die verantwoordelijkheid ook.

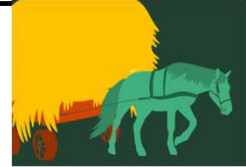
Voor Arendt is het **vergeving** die het mogelijk maakt om met elkaar als gemeenschap door te kunnen gaan. Dat heeft als consequentie dat schuld die niet vergeven kan worden leidt tot een gerechtvaardigde doodstraf. Het lijkt alsof Jaspers meer oog heeft voor de menselijke zwakte dan Arendt. Barmhartigheid is namelijk iets anders dan de vergeving waarover Arendt spreekt.

OORDELEN



- Wie oordeelt en vanuit welk perspectief?
- Van buitenaf is alleen zinvol als het gaat om misdaden en politieke schuld. Van buitenaf heeft geen plaats als het gaat om morele of metafysische schuld. Toch gebeurt dat natuurlijk frequent en de scheiding ligt ook niet heel precies.
- De ander schuldig verklaren kan alleen over handelingen gaan en gedrag. De vraag is of dat klopt omdat ook een rechter anders recht spreekt als het gaat om opzet. Intentie telt wel degelijk mee.
- Een tweede vraag is hoe het zit met oordelen als het gaat om een groep of collectief en een individu.
- Aansprakelijkheid voor een gekozen staat is deels de verantwoordelijkheid van alle burgers, maar wel in zeer beperkte vorm. Voor misdaden kan alleen over het individu worden geoordeeld die ze uitvoert. Soms is lid zijn van een collectief zelf strafbaar maar 'het is absurd een heel volk van een misdaad te beschuldigen of een heel volk moreel aan te klagen.

JASPERS ARENDT EN MANN



- Jaspers en Arendt corresponderen met elkaar ten tijde van de lezingen en het essay over de schuldvraag.
- In het schema hieronder zijn de verschillen tussen Mann en Jaspers neergezet. We moeten echter niet vergeten dat er ook grote overeenkomst zijn. De irritatie bij Arendt en Jaspers is er mede doordat Mann een late wending naar het verzet tegen Hitler heeft gemaakt en toch als een soort verzetsheld een intellectueel met schone handen werd onthaald. (zie correspondentie blz brief 31 t/m 59).
- Jaspers zelf spreekt over hoe mensen ineens weer contact opnemen. Arendt legt uit dat ze ook stopte met schrijven omdat ze hem niet in gevaar wilde brengen. Maar voor haar en Jaspers is de plotselinge ommekeer van vele Duitsers ook pijnlijk. Dit wordt deel van hun reflectie op schuld.

Maieutiek_zomer_2025

7

7

NB LIJSTJE GEMAAKT M.B.V. CHATGPT



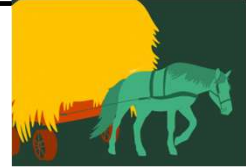
Thema	Karl Jaspers – Die Schuldfrage	Thomas Mann – Deutschland und die Deutschen
Doel	Systematische analyse van schuld en verantwoordelijkheid	Cultuurkritiek en historische reflectie op de Duitse geest
Type benadering	Filosofisch, analytisch	Literair, cultureel, psychologisch
Soorten schuld	Vier typen: morele, politieke, juridische en metafysische schuld	Geen expliciete indeling, maar brede culturele schuld
Hoofdstelling	Niet iedereen is juridisch schuldig, maar wel moreel en politiek mede-verantwoordelijk	Duitsland heeft door zijn geschiedenis en cultuur Hitler mogelijk gemaakt
Tijdelijke focus	Gericht op individuele verantwoordelijkheid van de Duitse burgers tijdens het nazisme	Gericht op de lange historische lijn en het nationale karakter
Visie op de toekomst	Hervorming van het individu als voorwaarde voor een gezond Duitsland	Herontdekking van het 'andere Duitsland' – het humanistische, geestelijke Duitsland

Maieutiek_zomer_2025

8

8

"GEORGANISEERDE SCHULD"?



- **Arendt onderscheidt :**
- **Collectieve medeplichtigheid:** Iedereen wordt in zekere mate schuldig verklaard, zodat niemand meer recht van spreken heeft. Zo wordt kritiek uitgeschakeld.
- **Morele desoriëntatie:** Door schuld te spreiden, raakt het onderscheid tussen daders, meelopers en slachtoffers vervaagd.
- **Controlemechanisme:** Als iedereen iets te verliezen heeft (moreel of juridisch), houdt men zich rustiger, uit angst dat eigen schuld aan het licht komt.

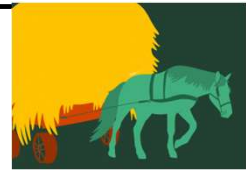
Ze legt de nadruk op morele helderheid. In de briefwisseling tussen haar en Jaspers maakt ze duidelijk dat hij haar voorbeeld daarin is, terwijl ze Mann een goede schrijver vindt maar hem deze helderheid ontbreekt. Zijn contact met von Molo is daarin een voorbeeld (brief 34)

VERANTWOORDELIJKHEID NEMEN



- Uit de briefwisseling blijkt dat Jaspers vindt dat Duitsland nog niet klaar is voor een onder ogen komen wat er gebeurt is. De morele helderheid waar Arendt overspreekt ontbreekt daardoor.
- Zijn eigen keuze om naar Zwitserland te gaan heeft hier ook mee te maken. Zoals Arendt schrijft dat ze nog niet terug kan keren omdat ze zou willen schrijven als Joodse en daar geen ruimte voor voelt. Het lijkt alsof beiden vinden dat Duitsers die schrijven en spreken over wat heeft plaatsgevonden de voorkeur krijgen in het publiek domein en dat de vreemdelingenhaat waarmee de opkomst van Hitler te maken had en het tot objectieve vijand maken van de Joden daarmee onderbelicht blijft. Het antisemitisme is voor hun denken een vorm van het weer ongelijk maken van mensen na de gelijkheid die bij wet was vastgelegd na de Franse revolutie. In Duitsland wordt dit onderschreven en uitgewerkt, maar met het antisemitisme en imperialisme worden er gevaarlijke uitzonderingen gecreëerd. Dat moet onder ogen gekomen worden.

BANALITEIT VAN HET KWAAD



- In het beschrijven van het Eichmannproces gebruikt Arendt de term '*banaliteit van het kwaad*'.
- Dat wordt haar ernstig kwalijk genomen en is tot op de dag van vandaag een onderwerp van heftige discussie en onderzoeken (Milgram, Stanford Prison)
- Ze ontleent de term aan deze briefwisseling met Jaspers
- Voor Arendt gaat het om een lijn van denken die duidelijk maakt dat er een grens is die mensen overschrijden. Ze gaan die grens niet over omdat ze het kwaad zoeken te doen, maar ze doen het kwaad min of meer per ongeluk. Maar eenmaal over deze grens gaat het kwaad steeds verder. Het is haar onduidelijk wat ons mensen er van kan weerhouden om ons in deze schuld te begeven. Ze onderzoekt dat verder in *Denken, Het leven van de geest*.

SCHULD EN BANALITEIT VAN HET KWAAD



- Jaspers en Arendt schrijven in een tijd waarin collectieve schuld of collectief slachtofferschap een grote rol spelen in het publieke debat.
- De nuancering die zij in de reflectie aanbrengen is noodzakelijk.
- De grote kritiek op de banaliteit van het kwaad laat onderbelicht dat Jaspers en Arendt grootsheid en grote invloed proberen te scheiden. Hitler is een virusachtig kwaad dat vele doden tot gevolg heeft gehad. Maar ook opzettelijk en groot kwaad is gelukt als het uitgevoerd wordt, maar velen zijn in hun optiek niet uit geweest op het doen van kwaad, dat relativeert de opzettelijkheid en ook de waardering voor het listige en grootse dat vaak rond kwaad ontstaat (denk aan Holleder in College tour).
- Het kwaad van het fascisme kon zo groot worden omdat vele mensen kleine ondoordachte dingen deden die het kwaad faciliteerde. Daarna was er ook voor henzelf geen weg terug. 'Gewone mensen weten niet dat alles mogelijk is', schrijft Arendt. Als dat grote kwaad zich dan aandient kan dat -ten onrechte- leiden tot het verhaal van slachtofferschap in plaats van schuld.